

Alica Kuliňová

Literatura chorwacka dla dzieci i młodzieży w centrum zainteresowania słowackich tłumaczy = Croatian literature for children and youth as the centre of interest of Slovak translators

Przekłady Literatur Słowiańskich 7/1, 391-405

2016

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Literatura chorwacka dla dzieci i młodzieży w centrum zainteresowania słowackich tłumaczy

Croatian literature for children and youth as the centre of interest of Slovak translators

Alica Kuliňová

Uniuersytet Komeňského w Bratysławie, Wydział Filozoficzny / Univerzita Komenského
v Bratislave, Filozofická fakulta, kulihova@gmail.com

Data zgłoszenia: 15.01.2016 r. — Data recenzji i akceptacji: 29.04.2016 r.

Abstract: Slovak literature in translation has a representative selection of works of Croatian authors for children and youth starting from the 19th century to the present days (I. Brlić-Mažuranić, V. Nator, M. Lovrak, I. Kuša'n, Lj. Bauer, J. Horvat, H. Hitrec, Đ. Zrakić, J. Cvenić, S. Tomaš, A. Gardaš, Z. Balog). Slovak translations of works of these authors were published in Slovakia, but also in the Serbian part of Vojvodina. Publishing policy in Slovakia has not always supported translations of Croatian authors' books, being representative of the books by authors from the former Yugoslavia, first because of the socio-political atmosphere and currently, according to the publishers' misconception, that its nature is considered not commercial enough. Translations from earlier periods were not always at an adequate level, partly because of the absence of quality translation dictionaries, that is the reason why they performed a rather informative role.

Key words: literature for children and youth, literature in translation, publishing policy, translation competence.

Literatura dla dzieci i młodzieży jest pełnowartościową częścią każdej literatury narodowej. Spotkać się z nią można również w literaturze przekładowej. Jednakże o ile literaturoznawstwo zorientowane na literaturę dla odbiorcy dorosłego zajmuje się komparatystyczną analizą konkretnych literatur narodowych, wpływem prądów i szkół literackich, wzajemnymi oddziaływaniami czy inspiracjami między twórcami, o tyle przekłady literatury dla dzieci i młodzieży pozostają w tym dyskursie na pozycji zdecydowanie zmarginalizowanej. Lite-

raturoznawstwo i krytyka literacka przeważnie koncentrują się na oryginalnej literaturze dla dzieci i młodzieży, a jedynie znikoma refleksja obejmuje również relewantne komparatystyczne spojrzenie na jej przekłady.

Kulturę chorwacką, a właściwie literaturę chorwacką w Słowacji, szczególnie przeanalizował w swoich publikacjach naukowych Ján Jankovič, jego wkład w dalsze naukowe badania jest niepodważalny. W swoich pracach naukowych koncentruje się on jednak bardziej na dorosłym odbiorcy, podczas gdy literatura przekładowa w Słowacji dysponuje reprezentatywnym wyborem z twórczości chorwackich autorów literatury dla dzieci i młodzieży od końca XIX wieku aż po współczesność (Ivana Brlić-Mažuranić, Vladimir Nazor, Mato Lovrak, Ivan Kušan, Ljudevit Bauer, Joža Horvat, Hrvoje Hitrec, Josip Cvenić, Stjepan Tomaš, Ante Gardaš, Zvonimir Balog i inni).

Słowackie przekłady dzieł wymienionych autorów publikowano w Słowacji, ale również w Wojwodinie w Serbii, gdzie działali liczni tłumacze przekładający utwory autorów literatur narodowych byłej Jugosławii, przybliżając je wojwodińskim Słowakom. Twórczość tych autorów w mniejszym lub większym stopniu korespondowała z literaturą przekładową w Słowacji. Niemniej jednak jej recepcji i oddziaływaniu nie poświęcono zbyt wiele uwagi, zarówno w czasie powstawania przekładów, jak i w późniejszym okresie.

Znaczące miejsce, podobnie jak autorzy oryginalnych dzieł, w dziejach przekładów literatury chorwackiej zajmują również jej tłumacze. Możemy stwierdzić, że niektóre okresy słowackich przekładów literatury chorwackiej są okresami konkretnej przekładowej działalności tłumacza, właściwie tłumacza, który dzięki swojej wieloletniej pracy tłumaczeniowej wpisał się w świadomość czytelników, jak również w krąg odbiorców specjalistów.

Polityka wydawnicza w Słowacji nie zawsze była przyjaźnie nastawiona do chorwackich autorów, a właściwie do autorów z byłej Jugosławii. Początkowo miała na to wpływ społeczno-polityczna atmosfera, a obecnie, według opinii wydawnictw, niski charakter komercyjny. Przekłady z wcześniejszych okresów nie zawsze były adekwatne do oryginału, pełniąc często raczej informacyjną funkcję. Przyczyn tego było wiele, z jednej strony niska jakość przekładu wynikała z braku filologicznego wykształcenia oraz przekładoznawczych kompetencji tłumacza, z drugiej natomiast — z deficytu przydatnych jednojęzycznych i dwujęzycznych słowników.

Badania komparatystyczne dziecięcej literatury przekładowej wymagają dogłębnych studiów i analiz — zarówno obcojęzycznej literatury dziecięcej, przełożonych dzieł, jak i wzajemnych literackich, kulturowych i często społeczno-politycznych oraz ekonomicznych związków i zależności między konkretnymi narodami. Czynniki te wpływają na powstawanie, recepcję i odbiór także tekstów skierowanych do dziecięcego odbiorcy. Do powyższych pragmatycznych czynników powstawania czy absencji przekładów literatury dziecięcej dołączyć można ponadto lingwistyczne i przekładoznawcze kompetencje tłuma-

cza. Kompetencje te w przypadku literatury skierowanej do dziecięcego odbiorcy muszą być poszerzone, ponieważ literatura dla dzieci nakłada specyficzne kryteria nie tylko na autora, lecz także na tłumacza. Wśród czytelników, ale czasem również tłumaczy bez praktycznych doświadczeń panuje mylny pogląd, że przekładanie literatury dla dzieci i młodzieży nie jest wcale trudne. Przekład, podobnie jak tworzenie literatury dziecięcej, wymaga zarówno od autora, jak i tłumacza dużej wrażliwości względem słowa, form wyrazu, humorystycznego sposobu wyrażania, rozwiniętej fabuły i ciekawej puenty, żywych dialogów, swoistej składni itd. W czasie aktu translacji tłumacz musi, poza językowymi i przekładoznawczymi kompetencjami, dysponować również określonymi umiejętnościami pozalingwistycznymi, „musi poznać psychikę, zákonitosti jazykového a myšlienkového vývoja dieťaťa a požiadavky a možnosti vekového stupňa, ktorému je kniha určená”¹. Tłumacze nie zawsze podchodzili do przekładu literatury dziecięcej z języka chorwackiego adekwatnie i z wymienionymi intencjami, co odbiło się na jakości przełożonych tekstów, a następnie na percepcji dziecięcego odbiorcy. Biorąc pod uwagę tę sferę, szczegółowa analiza wszystkich przekładów nie jest możliwa. Niniejszy artykuł jest próbą ogólnego przedstawienia translatorycznych intencji dominujących w historii słowackich przekładów literatury dla dzieci i młodzieży.

Przekłady chorwackiej literatury dla dzieci i młodzieży w Słowacji w XIX wieku

Pierwszy książkowy przekład z literatury chorwackiej dla dzieci i młodzieży przypisuje się Ivanowi Branislavowi Zochowi (1843—1921), który po opuszczeniu Słowacji pracował w Osijeku, Sarajewie i Petrinji jako nauczyciel gimnazjum. W 1890 roku wydawca z Trnawy Adolf Horovitz wydał jego książkę *Malý herec*, w której znalazły się oryginalne i przełożone komedie dla młodzieży. W zbiorze zamieszczono dwie jednoaktówki Antona Vjenčeslava Truhelki *Zlá retiazka čili bud' milosrdným!* (oryg. *Zlatan lančić ili Da si miloserdan!*) i *Vyklalo se šidlo z vreca* (oryg. *Zaklela se zemlja rajú, da se sva otajna znaju*). Te dwie komedie dla młodzieży opublikowane zostały wcześniej w roku 1881 w czasopiśmie dla dzieci „Včielka”. Wymienione teksty dramatyczne mają dydaktyczny charakter, dlatego Zoch, nauczyciel z powołania, wybrał je na przekład. Tłumaczenia te są do dzisiaj czytelne, mimo archaiczności środków wyrazu. Pod koniec XIX wieku

¹ „[...] musí poznať psychikę, zásady jazykového i myšľového rozvoju dieťaťa oraz predyspozície i možnosti etapu rozvoju, ktorému posvätená je knižka”. Z. Klátik: *Slovo, kľúč k detstvu*. Bratislava, Mladé letá, 1975, s. 313 (tłum. — M.B.).

Zoch przekładał również na język chorwacki słowackie bajki ludowe. Oceniając wybór tłumacza, w tym początkowym okresie przekładów literatury dziecięcej na język słowacki na pierwszy plan wysuwają się przede wszystkim teksty pełniące funkcje wychowawcze i dydaktyczne, w mniejszym stopniu teksty o charakterze zabawowym, z którymi spotykamy się współcześnie w literaturze i w praktyce przekładowej.

Przekłady chorwackiej literatury dla dzieci i młodzieży w Słowacji od początku XX wieku do roku 1989

Działalność przekładowa zaczęła rozwijać się bardziej systematycznie w dobie międzywojennej, aczkolwiek znaczące przekłady, głównie twórczości klasyków chorwackiej literatury, pojawiały się jeszcze przed rokiem 1918 (np. Ivan Mažuranić, August Šenoa, Josip Kozarac i inni).

Istotny przełom w dziejach przekładu chorwackich autorów dla dzieci i młodzieży w Słowacji stanowiła twórczość Ivany Brlić-Mažuranić i jej dzieło *Priče iz davnine* (1916) (słow. *Príbehy z pradávna*). Autorką pierwszego słowackiego przekładu była Anna Dollinayová-Vračanová, a książka wyszła pod tytułem *Povesti z pradávna* w 1931 roku. Mimo że odzew na słowacki przekład w tym okresie był znikomy, wydanie „chorwackiego Andersena”, jak nazywają tę autorkę chorwaccy literaturoznawcy, uznać można za wyjątkowe wydarzenie dla literatury przekładowej w Słowacji. Jednakże dopiero po kilku dziesięcioleciach słowacki historyk literatury i tłumacz Ján Jankovič wraca do wnikliwego wartościowania przekładu, oceniając tłumaczenie Anny Dollinayovej-Vračanovej jako wybitne, gdyż „dobry preklad rozprávky odoláva času niekoľkonásobne lepšie ako preklady iných žánrov”².

Ivana Brlić-Mažuranić, nominowana kilkakrotnie do Nagrody Nobla, wytworzyła „vlastný slovanský rozprávkový svet”³, czerpiąc w swoich bajkach głównie ze słowiańskiej mitologii, której bohaterowie i postaci pojawiają się również w klasycznych słowackich bajkach, jak i we współczesnych opowiadaniach dla dzieci i młodzieży. Spotkać tu można archetypy charakterystyczne dla każdej bajki, przywołujące również na myśl ludowe bajki Dobšinskiego. Drugi przekład książki *Priče iz davnine* ukazał się w 1976 roku w tłumaczeniu Zlatka Klátika pod tytułem *Rozprávky z pradávna*. Za trzecim razem, w 1979 roku w przekła-

² „[...] dobry preklad bajki opiera się czasowi o wiele bardziej niż przekłady innych gatunków”. J. Jankovič: *Chorvátska literatúra v slovenskej kultúre I. (do roku 1938)*. Bratislava, Ústav svetovej literatúry SAV, 1997, s. 101 (tłum. — M.B.).

³ „własny słowiański baśniowy świat”. Ibidem, s. 100 (tłum. — M.B.).

dzie Juraja Tušiaka, również pod tytułem *Rozprávky z pradávna*, opublikowano ją także w Serbii, w Nowym Sadzie i w tym samym roku ukazało się jej drugie wydanie. Ponieważ teksty Ivany Brlič-Mažuranić spotkały się z pozytywnym odbiorem wśród czytelników, a tłumacze „stawiali na pewnik”, nowy przekład jej utworów ukazał się ponownie w 1991 roku pod tytułem *Ctiborova hora a iné rozprávky* w tłumaczeniu Zlatka Klátika. Wszystkie tłumaczenia utworów Brlič-Mažuranić zostały dobrze przyjęte przez dziecięcego czytelnika i z tego powodu przekładane były wielokrotnie. W 1984 roku wydawnictwo Mladé letá uwzględniło w zbiorze *Rozprávky zďaleka i zblízka* jedną bajkę tej autorki zatytułowaną *Ctiborova hora* (oryg. *Šuma Striborova*) w tłumaczeniu Michala Nadubinského.

Innym chorwackim autorem, który zainteresował tłumaczy nie tylko swoją twórczością dla dorosłych, był Vladimir Nazor. W 1931 roku Václav Šlosar przełożył jego dwa prozatorskie utwory, wydając je pod tytułem *Riasanka* (oryg. *Halugica*) i *Maják* (oryg. *Svjetionik*) w zbiorze *Synovia mora*. Teksty te, jak zaznacza we wstępie tłumacz, przeznaczone są dla młodzieży. Nawiązując do elementów naturyzmu, bliskie są słowackiemu odbiorcy w opisie przyrody i zespoleniu człowieka z naturą. Szkoda, że przekład tych wyjątkowych utworów dotarł do słowackiego odbiorcy w słabym tłumaczeniu. Według oceny Jankoviča to przekład poniżej standardu tłumaczenia i pastisz, głównie spowodowany złym językiem słowackim.

Wydawnictwo Československá grafická únia w Pradze w 1933 roku wydało zbiór bajek pod tytułem *Juhoslovanské rozprávky. Srbské, chorvátske a slovinské*. Tłumacz Peter Prídavok dołączył do tego zbioru dwie bajki chorwackie *Železný muž* i *Žobrák*. W 1935 roku w wydawnictwie U NÁS *Juhoslovanské rozprávky* wyszły po raz kolejny, tym razem w wyborze i przekładzie Ferda Klátika. Analizy i oceny tłumaczeń w momencie powstania tych przekładów praktycznie nie było, a artykuły o nowych przekładach, nie tylko dla dzieci i młodzieży, miały jedynie informacyjny charakter. Jak wynika z wyboru utworów do tłumaczenia, tłumacze preferowali raczej teksty klasyczne, znanych autorów, bez aspiracji wprowadzenia do literatury dziecięcej nowych, współczesnych twórców i nowej tematyki. Zachowywali w tej kwestii ostrożność, mimo że mieli wystarczająco dużo aktualnych informacji o literaturze chorwackiej, również dzięki Słowakom z Wojwodiny, którzy regularnie dostarczali, także do czasopism w Słowacji, informacje o nowych serbskich i chorwackich utworach, tzn. utworach z krajów byłej Jugosławii (przykładowo: dziennikarz i tłumacz Andrej Vrbacký, przekładający systematycznie od lat 30. do 70. XX wieku chorwacką i serbską literaturę, uznany za najproduktywniejszego tłumacza literatury byłej Jugosławii aż do czasów współczesnych, czy historyk literatury, tłumacz i profesor uniwersytecki Andrej Mráz i inni, a także Chorwat Ljubomir Maraković, informujący już w latach 20. XX wieku na łamach czasopisma „Slovenské pohľady” np. o arcy mistrzu chorwackiej literatury Miroslavie Krleży).

Literaturę przekładową doby międzywojennej tworzyli liczni tłumacze, którzy nie posiadali lingwistycznego wykształcenia, co oczywiście miało wpływ na jakość tłumaczenia. W takich przypadkach często prowadziło to do „zesłowakizowania” oryginału. Z niedociągnięciami na poziomie leksykalnym przekładu, wynikającymi przede wszystkim z tłumaczenia dosłownego lub interlingwalnej homonimii, najczęściej spotykamy się w przekładach słowackich tłumaczy z Wojwodiny, choć i tu wyjątek potwierdza regułę. Ewenement w tym przypadku stanowił tłumacz Tomáš Štrba, który pomimo swojego wojwodińskiego pochodzenia i technicznego wykształcenia brawurowo przetłumaczył m.in. takich autorów, jak Ivo Andrić.

Najbardziej owocnym czasem pod względem liczby przekładów z języka chorwackiego był okres Państwa Słowackiego (1939—1945). W ciągu sześciu lat przełożono i wydano 26 książek. Oprócz beletrystyki dla dorosłego odbiorcy przekładano również literaturę dla dzieci i młodzieży. W 1940 roku Matica slovenská wydała kolejny znany utwór Ivany Brlić-Mažuranić *Podivné príhody učňa chlapčeka* (oryg. *Čudnovate zgodbe šegrta Hlapića*) w tłumaczeniu Kolumana K. Geraldiniego. W 1943 roku dwójka tłumaczy: Ivan Minárik i Andrej Vrbacký, stworzyła przekład kolejnego dzieła autorki pod tytułem *Jaša Dalmatin*.

Vladimir Nazor, znany już słowackiemu czytelnikowi, znalazł się w centrum uwagi słowackich tłumaczy w 1941 roku, kiedy to Matica slovenská wydała w przekładzie Mateja Pirtiaka (Matej Jurkovič) dzieło Nazora *Bijeli jelen* pod słowackim tytułem *Husiarka Hanka*. W książce, oprócz opowiadania o gęsiarce Hance, znajdują się jeszcze opowiadania *Palček* i *Delfin*. W 1951 roku publikacja ta wyszła również w wydawnictwie Bratstvo — jednota w Nowym Sadzie. Drugi raz przekład *Husiarki Hanka* pojawił się w Słowacji w 1966 roku, wydany przez Mladé letá w tłumaczeniu Branislava Manicy. Przekład był jednakże niemal identyczny z tłumaczeniem z 1941 roku. Pirtiak wrócił do twórczości Nazora w 1944 roku, tłumacząc jego utwór *Šarkove uspomene*, w słowackim przekładzie pod tytułem *Strakáč. Rozpráva pes*. Słowackie przekłady tekstów Nazora ukazały się jeszcze w Nowym Sadzie w 1952 roku pod tytułem *Palček* w tłumaczeniu Mateja Pirtiaka, w 1960 roku w Bačkim Petrovacu pod tytułem *Rozprávky* w tłumaczeniu Samuela Dubovskiego i w 1962 roku pod tytułem *Ming — Čang — Lin*, ponownie w tłumaczeniu Samuela Dubovskiego, przy współpracy wydawnictw w Bačkim Petrovacu i w Lublanie.

Można stwierdzić, że twórczość Nazora pozostawała w centrum uwagi słowackich tłumaczy niemal przez czterdzieści lat, od 1931 do 1966 roku. I nie dotyczy to jedynie literatury dziecięcej. Jego utwory dla dorosłych są równie bogato reprezentowane w literaturze przekładowej w Słowacji⁴. O powodzeniu

⁴ V. Nazor: *Život na ostrove*. Bratislava, Novum, 1946; Idem: *Spartizánmi. Zápiscky 1943—1944*. Bratislava, Partizán 1946; Idem: *Malomocný*. Turčiansky sv. Martin, Matica slovenská, 1947.

tekstów Nazora w tym okresie zdecydował również fakt, że autor ten osobiście uczestniczył w walce partyzanckiej w Chorwacji.

Rok 1945 był przełomowy w historii słowackiego przekładu. Rozpoczął się wówczas owocny okres dla literatury przekładowej. To efekt nie tylko dogodniejszych warunków dla działalności wydawniczej po drugiej wojnie światowej, lecz także tłumaczeniowej tradycji, kształtującej się stopniowo jeszcze przed rokiem 1945. Zaczęły powstawać wyspecjalizowane wydawnictwa z dobrą infrastrukturą i odpowiednim wsparciem finansowym. Sytuacja w powojennej Słowacji, a także w byłej Jugosławii miała wiele cech wspólnych. Przyjacielskie kontakty umożliwiały dalsze wydawanie przekładów. Tłumacze po wyzwoleniu sięgali często do tekstów o tematyce walki narodowyzwolenczej, do których należały również wspomniane już utwory Nazora, co było zrozumiałe i aktualne dla obu krajów. Tematyka ta była obecna także w literaturze dla dzieci i młodzieży.

Wkrótce po wyzwoleniu w 1945 roku w wydawnictwie Ján Horáček ukazała się powieść dla dzieci *Nepriateľ číslo 1* (oryg. *Neprijateľj broj 1*) Mato Lovraka w tłumaczeniu Ivana Minárika. Twórczość Lovraka zainteresowała również innego tłumacza — Jána Vitéza, który w 1948 roku przełożył jego utwór *Zaviaty vlak* (oryg. *Vlak u snijegu*), wydany przez wydawnictwo Ján Horáček w Bratysławie. Przekład ten wyszedł ponownie w kooperacji słowackiego wydawnictwa Mladé letá i wydawnictwa Obzor z Nowego Sadu w 1972 roku. Po raz trzeci opublikowano go w Nowym Sadzie w 1985 roku⁵. Utwory Lovraka przenosiły dzieci w świat przygód, dziecięcych psot, dlatego spotkały się z bardzo pozytywnym odbiorem słowackich czytelników.

Warto przypomnieć, że przekłady dzieł chorwackich autorów tłumaczono i wydawano nie tylko w Słowacji, lecz również w Wojwodinie, skąd pochodzili liczni znaczący tłumacze.

Z dniem 1 stycznia 1950 roku rozpoczęła swoją działalność sieć państwowych wydawnictw, do których należało również Slovenské nakladateľstvo detskej literatúry. Wybór dzieł do przekładu, który w przeszłości miał bardziej subiektywny charakter i zależał od tłumacza, jego zainteresowań oraz funkcji informacyjnej utworu, stał się zorganizowanym i zaplanowanym działaniem. Pomimo dobowej polityki redakcyjnej, preferującej dzieła głównie z krajów socjalistycznych, założonemu w 1950 roku wydawnictwu Mladé letá udało się wydać wiele wartościowych utworów dla dzieci i młodzieży.

Sytuacja społeczna i stosunki polityczne wpłynęły również na fakt, że od 1951 roku do roku 1954 nie został przełożony ani jeden utwór z literatury chorwackiej, a także z literatur narodów byłej Jugosławii. Był to czas eskalacji zimnej

⁵ Analiza poszczególnych wydań przekładu wspomnianego utworu jest przedmiotem dalszych badań, które, być może, pozwolą odpowiedzieć na pytanie, w jakim stopniu na przekład wpłynęła zmieniająca się sytuacja językowa, redakcyjne ingerencje, oraz pomogą wyjaśnić fakt, że przekład wyszedł w Słowacji i w Wojwodinie, mimo tłumaczenia przez tego samego tłumacza.

wojny i rezolucji Kominformu (słow. Informbyra)⁶, wpływającej na postawy i poglądy polityków względem literatury chorwackiej. Literatura narodów byłej Jugosławii, zatem chorwacka również, stała się dla słowackiego odbiorcy niedostępna i zakazana. Dotyczyło to także literatury dziecięcej. Stopniowy powrót do równowagi nastąpił w późniejszym okresie. Podobny fenomen miał miejsce po 1969 roku, kiedy wielu tłumaczy zamilkło, a liczba przekładów z literatury chorwackiej uległa redukcji.

Lata 60. XX wieku przyniosły kilka znaczących przekładów z chorwackiej literatury dziecięcej. W 1961 roku w Bačkom Petrovacu ukazał się przekład powieści dla młodzieży Ivana Kušana *Poplach na Zelenom Vršku* (oryg. *Uzbuna na zelenom vrhu*) w tłumaczeniu Samuela Miklovica, a w 1965 roku ponownie w Petrovacu spod pióra tego samego tłumacza wyszło kolejne dzieło Kušana — *Koko a duchovia* (oryg. *Koko i duhovi*). Przekłady te oraz większość starszych słowackich tłumaczeń wojwodińskich tłumaczy naznaczone są poziomem języka słowackiego Słowaków z Wojwodiny, co oznacza występowanie w nich wielu archaizmów, częstych imiesłowów, widocznej chorwackiej, a właściwie serbskiej składni, przekładu dosłownego, itnerlingwalnej homonimii. Nie-naturalnie brzmiący tekst jest dla dziecięcego czytelnika w Słowacji nie do przyjęcia, pomimo faktu, że utwory Kušana są bardzo lubiane przez młodych odbiorców. W 1973 roku ukazała się kolejna książka Kušana *Klameš, Melita* (oryg. *Lažeš, Melita*) we współpracy z wydawnictwem Mladé letá i wydawnictwem Obzor z Nowego Sadu w tłumaczeniu Eleny Čiernej. Przekład ten prezentuje zdecydowanie wyższy poziom i spełnia wszystkie warunki standardowego tłumaczenia.

Mladé letá w 1965 roku we współpracy z wydawnictwem Obzor z Bačkiego Petrovaca wydały zbiór baśni ludowych *Zlatá jablň a deväť pávov* w tłumaczeniu Ferda Klátika i Zlatka Klátika (ojca i syna), który zawiera baśnie ludowe oraz informacje o zwyczajach ludowych. Drugie wydanie zbioru ukazało się w 1971 roku w wydawnictwie Mladé letá. W latach 60. do ulubionego Kušana dołączył następny chorwacki autor Grigor Vitez, wraz z którym zaczęła się nowa era chorwackiej poezji dla dzieci. We współpracy wydawców z Bačkiego Petrovaca i Lublany w 1965 roku w tłumaczeniu Samuela Miklovica wyszły przekłady dwóch jego utworów: *Zrkadielko* i *Sýkorenky*. Do twórczości Viteza wrócił w 1989 roku tłumacz Miroslav Demák, przekładając jego dzieło poetyckie pod tytułem *Škovránok sa ráno hlási* (oryg. *Ševina jutarnja pesma*), które ukazało się w Nowym Sadzie. Listę chorwackich autorów przedstawionych w słowackich przekładach w latach 60. zamyka Mira Buljan utworem *Jelenica Jeseň* (oryg. *Košuta Jesen*), przetłumaczonym w 1967 roku przez Samuela Miklovica

⁶ Biuro Informacyjne Partii Komunistycznych i Robotniczych (pol. Kominform, słow. Informbyro) — międzynarodowy komunistyczny ośrodek polityczny i ideologiczny [przypis — M.B.].

we współpracy z wydawnictwami Obzor z Bačkiego Petrovaca i Mladinska knjiga z Lublany.

W latach 70. XX wieku wydawnictwa w Słowacji, wydając przekłady utworów chorwackich autorów literatury dziecięcej, były nadal bardzo ostrożne, mimo że o wysokiej jakości literaturę dziecięcą, a także wykwalifikowanych tłumaczy w tym okresie nie było już trudno. Bo przecież nieprzerwanie od lat 30. XX wieku tłumaczył Andrej Vrbacký, podobnie Ivan Minárik i Branislav Choma oraz Ján Jankovič (od lat 60.). Publikacji tłumaczeń podejmowały się w większości przypadków głównie wydawnictwa z Wojwodiny, współpracując jedynie ze słowackim wydawnictwem Mladé letá. Uwagę tłumaczy, a przede wszystkim wojwodińskich oficyn zwróciła ponownie twórczość Mato Lovraka. W 1971 roku w Nowym Sadzie ukazał się przekład jego dzieła pod tytułem *Micko, Mucko a Dedko* (oryg. *Micek, Mucek i Dedek*) w tłumaczeniu Juraja Tušiaka. Oprócz książki Lovraka w latach 70. opublikowano powieść dla dzieci Milivoja Matošeca *Postrach Lipovej ulice* (oryg. *Strah u Ulici lipa*) w tłumaczeniu Juraja Tušiaka, ponownie we współpracy wydawnictwa Mladé letá z wydawnictwem z Nowego Sadu. Tłumacz Juraj Tušiak, prawdopodobnie po pozytywnej reakcji na dzieło Matošeca, przełożył w 1977 roku jego następną powieść dla dzieci zatytułowaną *Detstvo na Sutle* (oryg. *Dječak sa Sutle*), która wyszła w Nowym Sadzie. Wojwodińskie wydawnictwa, jeżeli chodzi o chorwacką literaturę dziecięcą, zastępowały w tym czasie działalność wydawnictw w Słowacji, czego przykładem jest następny wydany przekład utworu Dragutina Horkića pod tytułem *Začmudené prihody* (oryg. *Čadjave zgode*) w tłumaczeniu Milana Ferki z 1976 roku, a w 1979 roku opublikowany w kooperacji wydawnictw w Bratysławie i Nowym Sadzie przekład Nikoli Pulića *Posledná hra* (oryg. *Poslednja igra*) w tłumaczeniu Petra Čačko.

Lata 80. wciąż naznaczone były ograniczoną wolnością druku. W 1981 roku, ponownie we współpracy z wydawnictwem z Nowego Sadu, Mladé letá wydały przekład książki dla dzieci Branka Hribara pod tytułem *Adam Vlčiak alebo knižka o priateľstve* (oryg. *Adam Vučjak ili knjiga o prijateljstvu*) w tłumaczeniu Jána Jankoviča. W 1983 roku ukazał się przekład Ljudevita Bauera *Parolod' Kolombína* (oryg. *Parnjača Columbina*) w tłumaczeniu Jána Jankoviča, powtórnie we współpracy wydawnictwa Mladé letá z Obzorom z Nowego Sadu. W 1983 roku kooperacja wymienionych oficyn zaowocowała zbiorem baśni ludowych pod tytułem *Šarkan a kráľov syn* w tłumaczeniu Rudo Brtáňa.

W 1984 roku oficyna Mladé letá podjęła się realizacji niezależnego projektu wydawniczego, wydając zbiór chorwackich pieśni *Turecký šuhaj a krásavica* w tłumaczeniu Rudo Brtáňa. Opublikowane pieśni epickie, zebrane przez Vuka Stefanovica Karadžicia, korespondowały tematycznie z opracowanymi słowackimi tekstami o podobnym charakterze, dlatego wydanie tego tytułu w ówczesnym okresie nie groziło żadnym politycznym czy ideologicznym *faux pas*.

Dopiero pod koniec lat 80. w działalności wydawnictw nastąpiła pełna wolność, choć czasem także w negatywnym tego słowa znaczeniu. Powody ekonomiczne

miały wielki wpływ na publikowanie lub brak publikacji nie tylko oryginalnej, lecz także przekładowej literatury. Co prawda zwiększyło się zainteresowanie wydawaniem literatury dla dzieci i młodzieży, ale również w tej dziedzinie wydawnictwa bardziej kierowały się komercyjnymi wyznacznikami niż jakością wyboru przekładu. W centrum zainteresowania oficyn znalazły się utwory prezentujące gatunek zabawowy i przygodowy. Młade letá, po czteroletniej przerwie, w 1987 roku powróciły do chorwackiej literatury, choć nadal z intencją publikowania baśni ludowych, wydając zbiór chorwackich bajek ludowych pod tytułem *Rozmarínový kriček* w wyborze i tłumaczeniu Michala Nadubinskiego. Rok później (1988) wydawnictwo zaprezentowało przekład dla młodzieży Jože Horvata *Operácia Stonožka* (oryg. *Operacija Stonoga*) w tłumaczeniu Jána Jankoviča. Tłumacz ten stał się dla licznych wydawnictw w tym okresie, a także później, gwarantem jakości wyboru i tłumaczenia — głównie dzięki jego aktywnej tłumaczeniowej oraz naukowej działalności publikacyjnej w dziedzinie literatury chorwackiej. Za swoje przekłady otrzymał on wiele nagród, zarówno w kraju, jak i w Chorwacji. Młade letá stopniowo zaczęły wydawać chorwackich, a także serbskich autorów⁷ literatury dziecięcej, chociaż stale jeszcze we współpracy z wydawnictwami z Wojwodiny. W ten sposób w 1989 roku opublikowano powieść dla dzieci Hrvoje Hitreca *Krátki ľudia* (oryg. *Kratki ljudi*) w tłumaczeniu Jána Jankoviča oraz utwór Nenada Brixiego *Biela loptička* (oryg. *Bijela loptica*), również w tłumaczeniu Jankoviča.

Przekłady literatury chorwackiej dla dzieci i młodzieży w Słowacji po roku 1989

Po aksamitnej rewolucji i upadku reżimu w Słowacji pojawiła się możliwość wydawania niepożądanego i „zepsutej” literatury zachodniej, jak również literatury narodów byłej Jugosławii, i to pomimo że autonomiczny socjalizm byłej Jugosławii nie był zainteresowany większym napływem literatury do socjalistycznej Czechosłowacji. W 1989 roku wydawnictwo Tatran, zorientowane głównie na literaturę dla dorosłego czytelnika, wydało książkę chorwackich i serbskich bajek ludowych *Tri prstene* w tłumaczeniu Eleny Lajčiakovej. Wydanie tej reprezentatywnej antologii planowano jeszcze przed 1989 rokiem.

Po 1989 roku koncepcja wydawnictw podporządkowana została warunkom ekonomicznym i wymogom rynku. Zaczęły ukazywać się przekłady, które znalazły się w planach w 1989 roku, albo utwory, które zostały dobrze przyjęte

⁷ Oprócz autorów chorwackich, w jeszcze większym nakładzie wydawane są przekłady autorów serbskich i słoweńskich.

przez czytelników, m.in. wspomniane trzecie wydanie opowiadań Ivany Brlić-Mažuranić pod tytułem *Ctiborova hora a iné rozprávky*.

W 1991 roku uwagę wydawnictw przyciągali również mniej znani autorzy, których wprowadzano w nowy krąg odbioru, zamieszczając w przekładach np. ilustracje z ich dzieł oryginalnych. Przykładem jest książka dla dzieci ilustrowana przez chorwackich artystów naiwnych pod tytułem *Poštár a vtáci a iné rozprávky* (oryg. *Priča o poštaru. Zeko u autobusu. Dječak i bundeva*) z tekstami Marina Zurla i Branislava Glumca w tłumaczeniu Jarmili Samcovej, która wносиła w sekundarny kontekst również estetyczne przeżycia.

Po tym wyjątkowym przekładzie nastąpiła dłuższa przerwa w wydawaniu chorwackich autorów. Dopiero w 1997 roku wydawnictwo Don Bosca podjęło się publikacji książki dla młodzieży Đura Zrakicia pod tytułem *Všetci ma majú radi, iba môj otec nie* (oryg. *Svi me vole samo tata ne*) w tłumaczeniu Alicy Kulihovej. W 2000 roku w wydawnictwie Spolok sv. Vojtecha ukazał się kolejny przekład powieści dla młodzieży tego autora pod tytułem *Láska súdne rozdelená* (oryg. *Ljubav sudski podijeljena*), w tłumaczeniu Márie Ševčíkovej. Wydane powieści Zrakicia charakteryzują się silną wymową etyczną i religijną. Po 1989 roku powstały w Słowacji wydawnictwa, które specjalizowały się w druku dotychczas niepublikowanej, zakazanej literatury o tematyce religijnej, dlatego wydanie tych dwóch książek nie sprawiło większych problemów.

W 1997 roku oficyna Mladé letá zdecydowała się na „eksperyment”, wydając przekład powieści dla młodzieży nieznanego w Słowacji chorwackiego autora Josipa Cvenicia z Osijeku pod tytułem *A drž pevne joystick!* (oryg. *Čvrsto drži joy-stick!*), w tłumaczeniu Alicy Kulihovej. Była to interesująca powieść, poruszająca temat gier komputerowych, którym w tym okresie w słowackiej literaturze dla dzieci i młodzieży nikt się w zasadzie nie interesował. Możliwe, że właśnie z tego powodu przekład został wyróżniony nagrodą Domu detí Bibiany w Bratysławie za najlepszą dziecięcą książkę wiosny 1997 roku. Wymieniony chorwacki autor w 2005 roku zaprezentował się starszej młodzieży zbiorem opowiadań pod słowackim tytułem *Zaslúbená zem* (oryg. *Lektira, Udžbenik priča, Mudra budala*), w przekładzie i wydaniu Alicy Kulihovej (w wydawnictwie ALIKA). Kolejnym autorem z Osijeku, który przedstawiony został słowackiemu odbiorcy dziecięcemu w 1997 roku, był Stjepan Tomaš. Jego powieść pod tytułem *Ostali mi iba sny* (oryg. *Mali ratni dnevnik*) opublikowało wydawnictwo Motýľ, również w tłumaczeniu Alicy Kulihovej. Książka poruszająca temat wojny na Bałkanach w latach 90., nieznaną i raczej przygnębiającą, nie spotkała się wśród słowackich młodych odbiorców z wielkim odzewem. W Chorwacji natomiast, ze względu na swoją autentyczność, okazała się wielkim sukcesem.

Grono autorów z Osijeku dopełnia znany chorwacki bajkopisarz Anto Gardaš bajkami pod tytułem *Damjanovo jazero* (oryg. *Damjanovo jezero*), wydanymi w 1998 roku przez wydawnictwo Motýľ, w tłumaczeniu Alicy Kulihovej. W bajkach tego autora motywy mitologiczne przenikają się ze współczesnością.

Kolejny chorwacki autor pojawił się na rynku książki po prawie 11 latach. Przeworsowanie wydania przekładu utworu Zvonimira Baloga, którego uznaje się w Chorwacji za kongenialnego autora literatury dla dzieci i który jest laureatem wszystkich możliwych literackich nagród w Chorwacji, było niezwykle trudne. Wydawnictwa koncentrowały się na publikacji tytułów, które cieszyły się w krajach zachodnich wysoką sprzedażą i osiągnęły komercyjny sukces, a twórczość słowiańskiego autora nie stanowiła dla nich znaczącego zysku. W 2009 roku, tylko dzięki finansowemu wsparciu Ministerstwa Kultury Republiki Chorwackiej, opublikowano przekład wyboru jego książek dla dzieci pod tytułem *Papagáj Gáj a kocúr Cúr* w redakcji, przekładzie i z ilustracjami Alicy Kulihovej (w wydawnictwie ALIKA). Drugie uzupełnione wydanie opowieści dla dzieci Zvonimira Baloga pod tytułem *Často si vymýšľam, že ma bolí škola, aby som nemusel ísť do žahúdka*⁸, z przepięknymi ilustracjami samego autora oryginału, w tłumaczeniu Alicy Kulihovej, ukazało się w 2013 roku nakładem wydawnictwa Perfekt. Po pozytywnym przyjęciu przekładu i twórczości Baloga przez dziecięcego i dorosłego czytelnika oficyna Perfekt wydała w 2014 roku wybór z jego książki *Bonton. Kako da ne postanem klipán-ica u 100 lekcijica*, pod słowackim tytułem *Bontón pre deti alebo veselý lexikón o tom, ako sa vyhnúť trapasom* w tłumaczeniu Alicy Kulihovej. Opowieści Baloga często opierają się na grach słownych. Autor ten jest charakterystycznym twórcą literatury nonsensu, która skierowana jest zarówno do dzieci, jak i dorosłych⁹. Wydawnictwo Perfekt, jako jedno z nielicznych, w swojej polityce wydawniczej obrało „słowiańską drogę”, publikując w 2015 roku oprócz serbskiej i słoweńskiej literatury dla dzieci i młodzieży również powieść dziecięcą współczesnego chorwackiego autora Hrvoje Kovačevicia *Tajna crne kutije*, w słowackim przekładzie pod tytułem *Dobrodružstvo počítačového hekera* w tłumaczeniu Alicy Kulihovej. Ocena tych przekładów nie leży w kompetencji autorki niniejszego artykułu i równocześnie tłumaczki tekstów. O pozytywnej recepcji i percepcji wśród odbiorców profesjonalistów, jak również wśród dzieci świadczyć mogą wymienione wcześniej nagrody.

Antologie

Uwzględniając kompletność danych i szerszą perspektywę spojrzenia na przekłady chorwackiej literatury dla dzieci i młodzieży, należałoby wspomnieć

⁸ Przekład został wyróżniony nagrodą Bibiany i Słowackiej Sekcji IBBY (International Board on Books for Young People) za najlepszą książkę dziecięcą 2013 roku.

⁹ Z twórczością Baloga najbardziej koresponduje ze słowackiej literatury dla dzieci przede wszystkim poezja D. Heviera i T. Janovica oraz proza M. Ďuričkovej, E. Feldka, J. Pavloviča, D. Heviera i J. Uličianskiego.

również o licznych antologiach i zbiorowych wyborach z literatury byłej Jugosławii. Poza już wspomnianymi (*Juhoslovanské rozprávky*, 1933, 1935; *Šarkan a kráľov syn*, 1983; *Turecký šuhaj a krásavica. Chorvátske epické piesne*, 1984; *Rozmarínový kričiek*, 1987, 1988; *Tri prstene*, 1990) należy wymienić także antologię opowiadań dla dzieci i młodzieży o tematyce walki narodowowyzwoleńczej w byłej Jugosławii pod tytułem *Po boku otcov*, którą przygotowali tłumacze: Samuel Miklovic i Pavel Mučaji w 1961 roku¹⁰. Antologię wydało wydawnictwo Kultura w Bačkom Petrovacu. Chorwacką literaturę reprezentował w niej tekst Vjekoslava Kaleba *Oblok*. W 1964 roku Dragan Lukić opracował i wydał w wydawnictwie Obzor v Bačkom Petrovacu wybór literatury dziecięcej z języka macedońskiego, serbskiego, chorwackiego i słoweńskiego, który ukazał się w słowackim przekładzie pod tytułem *Perličky. Poviedky*¹¹. Chorwacką literaturę reprezentowało w zbiorze kilku znaczących autorów: Ivan Cvetković, Josip Krišković, Danko Oblak, Josip Pavčić, Grigor Vitez. W 1976 roku Elena Chmelová opracowała wybór baśni i klechd ludowych *Rozprávky o zvieratkách z celého sveta*. Za chorwacką uznaje się tu bajkę *O baranovi Lukovi (chorvátska z Chile)*. Tłumacza nie wymieniono, a książka wyszła w wydawnictwie Pravda z Bratysławy. W 1987 roku ukazały się dwie antologie literatury dziecięcej. Seja Babić w wydawnictwie z Nowego Sadu opublikowała książkę *Ak sa ti cnie*, w której przedstawia poezję dla dzieci autorów z byłej Jugosławii, w tłumaczeniu Miroslava Demáka. Chorwacką literaturę reprezentują tu teksty Zvonimira Baloga, Tita Bilopavlovicia, Draga Ivaniševicia, Luku Paljetaka i Ivicu Boricia.

Kolejna antologia — *Červené prskavky* — ukazała się w tym samym roku, ponownie w Nowym Sadzie, w wyborze Samuela Dubovskiego. Chorwacką literaturę dziecięcą reprezentują w niej Milivoj Matošec i Vladimir Nazor. W 1989 roku Stevan Micić wraz z kolektywem autorów opracowali w Nowym Sadzie wybór z literatury ludowej pod tytułem *Kde bolo tam bolo*¹². W 1990 roku Stevan Micić we współpracy z innymi autorami podjął się zestawienia dla tego samego wydawnictwa kolejnego wyboru literatury dziecięcej pod tytułem *Tisíce hviezdíček* w tłumaczeniu Juraja Tušiaka. Literaturę chorwacką reprezentuje w tym wyborze tylko jeden autor — Grigor Vitez. Wymienione antologie powstawały również na potrzeby słowackich szkół w Wojwodinie.

¹⁰ Tłumaczami byli wojwodińscy Słowacy: Michal Kyseľa, Anna Makanová, Samuel Miklovic, Pavol Mučaji.

¹¹ W przekładzie partycypowali tłumacze z Wojwodiny: Mária Myjavcová, Samuel Dubovský, Daniel Dudok, Pavel Mučaji.

¹² Autorami przekładów byli: Miroslav Demák, Miroslav Dudok, Ana Makišová, Pavel Mučaji.

Przekłady w czasopismach

Wielu znakomitych chorwackich autorów zostało zaprezentowanych dziecięcemu czytelnikowi również na łamach słowackich periodyków, zarówno w Słowacji, jak i w Wojwodinie w Serbii. W Słowacji były to i są czasopisma dla dzieci: „Včielka”, „Zornička”, „Slniečko”, „Ohník”, „Kamarát”, „Fifik” i inne. Najwięcej przekładów opublikowano w „Zorničke”, „Ohníku” i „Slniečku”. Najproduktywniejsze lata, jeśli chodzi o przekłady tekstów autorów chorwackich, przypadają na okres 1960—1969. Współczesnym, zmarłym niedawno, chorwackim autorem, którego utwory publikowano w słowackich czasopismach regularnie i najczęściej, był Zvonimir Balog. Jego teksty, zarówno poetyckie, jak i prozatorskie, ukazywały się w słowackich czasopismach „Ohník”, „Slniečko”, „Zornička”, „Superohník” i „Fifik” już od lat 60. W „Slniečku”, w każdym numerze rocznika 1991, dzieci mogły przeczytać po jednej z jego humorystyczno-satyrycznych opowieści z książki *Bonton* w tłumaczeniu Petra Čačko. Zaskakujące jest to, że przez długie lata żadne wydawnictwo nie podjęło się wydania książki Baloga, mimo że, sądząc po przekładach w czasopismach, nie był dla nich autorem nieznanym czy kontrowersyjnym.

Co dała literatura chorwacka dla dzieci i młodzieży słowackim czytelnikom?

Diachroniczny przegląd poszczególnych okresów w dziejach przekładów literatury chorwackiej dla dzieci i młodzieży w Słowacji czy w Wojwodinie dostarcza wystarczającą liczbę istotnych faktów o dążeniu tłumaczy i wydawców do przedstawienia słowackim czytelnikom reprezentatywnej części chorwackiej literatury dla dzieci i młodzieży, od klasycznych bajek począwszy (I. Brlić-Mažuranić, V. Nazor, A. Gardaš), poprzez realistyczne bajki i opowiadania (I. Kušan, H. Hirtrec, J. Cvenić, S. Tomaš), aż po twórczość prezentującą współczesne kierunki postmodernistyczne (Z. Balog). Na początku przekładów chorwackiej literatury podejmowali się przeważnie tłumacze bez lingwistycznego wykształcenia, jednak w miarę upływu czasu większość tekstów trafiała w ręce językowych erudytów, tłumaczy z lingwistycznymi i translatologicznymi kompetencjami. Niedociągnięcia w pierwszych tłumaczeniach były spowodowane nie tyle brakiem kompetencji tłumaczy, ile w większości przypadków brakiem słowników przekładowych oraz innych pomocy leksykograficznych, co współcześnie — przy rozwiniętej technologii i istnieniu Internetu — nie stanowi już takiego problemu.

Jak wspomniano, dzieje przekładu to również dzieje poszczególnych tłumaczy. Ich rola prezentowania literatur innych narodów łączy się, z jednej strony, z odpowiedzialnością, ponieważ powinni oni mieć wystarczającą wiedzę o przekładanej literaturze, co oznacza, że powinni proponować czytelnikom, w tym przypadku słowackim, teksty znaczących i wartościowych autorów. Z drugiej strony muszą mieć pewną swobodę „wyławiania” z morza różnorodnej literatury autorów, których oni sami uważają za wyjątkowych. Konieczne jest jednak odpowiednie filologiczne wykształcenie tłumaczy i ich lepsza od języka, z którego przekładają, znajomość języka rodzimego. Dla słowackiego odbiorcy dziecięcego chorwacka literatura dla dzieci i młodzieży przedstawiała i nadal przedstawia z jednej strony spojrzenie na inny świat, którego motywy morza oraz leksyka z nimi powiązana wzbogacają ich percepcję, z drugiej strony tacy autorzy jak Zvonimir Balog odkrywają przed nimi możliwości języka i gier słownych, które mogą zostać zaadaptowane do języka rodzimego.

Z języka słowackiego przetłumaczyła
Marta Buczek